

Rondje Rozendaalseweg, rechtsom

Kolkweg-Bandijk-Deventerweg-Kuiperstraat-Rozendaalseweg-Zeedijk-Broekhuizerstraat-Vaassenseweg-Dorpsstraat-Kolkweg

GH, januari 2022

Wandelingen

Mijn wandeling, iedere dag wissel ik af. In ieder geval niet steeds rechtsom, maar even zo vaak linksom. Of een ander rondje. Dat deed ik vroeger al. Toen ik het eindeloze traject van dorp naar de stad, ver weg, op zo'n 35 kilometer, in het laatste jaar van de al even eindeloze middelbare school aflegde op mijn scooter, een Vespa. Toen reed ik iedere zoveel keer een andere route of tenminste een deel ervan. Misschien is daar mijn liefde voor geografie geboren. Of was het eerder? Toen ik plattegronden tekende van huizen, als enige in de familie missiepater zou worden, wat mislukte.

Ruimtes dus, andere omgevingen. De wind waait anders, het licht kleurt anders. Je ziet anders als je kijkt. Maar kijk je rond of luister je naar pod-casts? Kijken en luisteren is multitasking. Het een gaat ten koste van het ander, zei een vriendin streng. Ze heeft wel gelijk.

Maar ik heb genoeg gezien om een van de wandelingen tot leven te brengen. Ik noem die rondje Rozendaalseweg. Een wandeling van een uur. Ik beschrijf die, een rondje met de klok mee.

Kolkweg

De Kolkweg is beklinterd. Eerder was het asfalt. Op heel veel plaatsen uitgestukt, hobbelig met plavuizen trottoirs. De laatste jaren werd er maar wat ruw, onafgewerkt asfalt gestort als de straat ergens open moest. Hoe snel ben je dat beeld vergeten als er een nieuwe straat is gemaakt.

De klinkers werden gelegd bijna zeven jaar geleden, toen het hele dorp, dat wil zeggen de kern rond de kerk, werd heringericht. Welvaart is ook daaraan af te leiden.

De klinkers werden als een tapijt gelegd, met een stratenlegmachine. Indrukwekkend om te zien. Het was blijkbaar de enige straat waar dat mogelijk was want bij alle andere die herbestraat werden gebeurde dat op de traditionele manier. Door stratemakers uit Wezep waar de keur aan stratemakers vandaan komt. Er worden bovendien ook drugs gebruikt en erin gehandeld. Vreemd dorp zoals alle dorpen vreemd zijn. Zou wel iets zijn om al die bijzonder dorpen te beschrijven: Wezep, Urk, Volendam, Veen. Dan wordt de rest weer wat normaler.

De opknappbeurt van de Kolkweg gebeurde met stenen overgebleven na het asfalteren van een klinkerweg in Twello. Het dorp waar Koot en Bie ooit in de onbebouwde bebouwde kom een fietsenwinkel zouden beginnen. Nota bene had het dorp er toen al drie.

Dus de herkomst van de stenen. Vreemd hoe je dan onmiddellijk hier het calimero gevoel krijgt: de kleine kernen morgen de left-overs van het centrumdorp hebben. Wat denkt Twel - zo spreek je dat uit- zich wel. Maar zo gaat het in het dorp ook. Het centrum wordt aangepakt en de Wijk, om een wijk buiten het centrum te noemen, niet.

Bovendien zijn oude waaltjes mooier dan nieuwe.

Helaas was de restpartij stenen niet genoeg voor de hele straat met trottoirs en al. Uiteindelijk is een straatbeeld ontstaan waarin de eenheid geheel ontbreekt. Het trottoir aan de ene is breder dan aan de andere kant. Zouden ze de beide kanten gelijk houden dan zou aan geen kant ruimte genoeg zijn om naast elkaar te lopen, zo was de redenering. Bovendien werd vooral aan de smalle kant geparkeerd. Veel van de auto's staan nu half op de stoep, want dat is de rest van het dorp met het nauwelijks verhoogde trottoir ook zo. Als voetganger moet je soms slalommen tussen de heg, die op plekken slecht worden geknipt, en de geparkeerde auto's. De heggen, als ze er zijn, zijn natuurlijk veelal beuken want de 'verbeuking' heeft ook hier toegeslagen. Eerder was het berberis en daarna soms palmpjes die het hebben begeven. Zo is straks de beuk aan de beurt. Enkele nieuwe huizen hebben al weer de bielzen - die van Mien Ruys, Biezen Mien - in het (voor)tuinontwerp toegepast. Nog sjieker zijn de bielzen/balken/blokken, maar dan uitgevoerd in natuursteen. Dat zal we een gematerialiseerde tuin heten. Bijna de plastic tuin die ik altijd nog wel 'n keer zou willen realiseren met plastic bomen in heel veel kleuren.

De bestrating zelf is een allegaartje. Er waren nog oude stenen, waaltjes, over toen de straat was gelegd. Het tekort werd aangevuld met gele stenen zoals ook elders in het dorp, maar het grootste

gedeelte van de trottoirs kreeg weer de armzalige plavuizen. Het laatste deel van de straat, richting de dijk, is helemaal zielig: geen trottoirs (afgezien van wat grasbetontegels) en een in- rode bestrating. Nog een rest partij die men toen nog op de werf had liggen? Waarom heet een werf trouwens een werf, de gemeentewerf?

Wat me nu opvalt is dat de bestrating eigenlijk prima past bij de bewoning. Die is al even divers. Het is een straat met huizen van verschillende leeftijd, prijsklassen en status. Eigenlijk een straat zoals ze eigenlijk overal zouden moeten zijn: een straat die ontstaan is en niet gemaakt, en zeker niet in een keer. Vier huurwoningen, mislukte semibungalows, een paar klassieke dure woningen, een paar moderne dure woningen, op het begin en einde van straat een boerderij-woning en tenslotte wat oudere woningen, al zoveel keer verbouwd. De gezinssamenstelling is daarom ook al divers: het is een straat waar jonge gezinnen langzaamaan oud worden en te oud-eren verhuizen. 25 huizen en slechts 4 honden. Twee paardenliefhebbers, een duivenmelker. Met twee buurten die soms iets samendoen wat niet helemaal lukt.

De twee kanten van de straat zijn ook heel ongelijk. Aan de ene kant, onze kant huizen met - op een enkel na - heel diepe tuinen, grenzend aan het open landschap tot aan Matanze en aan de andere kant de huizen tegen de kern van het dorp aan, dus huis-met-tuintje. Het verschil valt nauwelijks op tussen de twee straatkanten omdat de weelderige achterkant aan de goede kant van de straat niet zichtbaar is. Verborgen rijkdom.

Je zou iedereen zo'n straat wensen waar jong en oud woont; rijkeren en armeren, ambachtelijken en ambtenaren, denkers en doeners. Zelfbouw zou een fluitje van een cent zijn geweest: in de straat woont (woonde) - veelal gepensioneerd - een schilder (3x), metselaar, timmerman, loodgieter/elektricien (2x); de 2 ex-wethouders zouden voor de vergunning en de domina voor Gods zegen hebben gezorgd.

Bandijk

Dan de Bandijk. Die heeft ook al veel meegemaakt. In de veertig jaar die ik overzie: een dijkversterking, een verbreding en een algehele reconstructie - in stadia. Het is nu 'skeeler'-asfalt met grasbeton en een flauwe drempel waar je nog met 100 overheen kunt. Ideaal voor motoren die er op dit circuit veel te veel racen. Het grasbeton maakt de dijk wel breder maar nog steeds gaan auto's er met gemak langs. Diepe sporen, niet alleen in de bochten. Het is als met het oplossen van fileknelpunten. Eenmaal opgelost komt er meer verkeer en dus weer nieuwe files.

Een paar eiken zijn gespaard gebleven want ze waren zo monumentaal en vitaal dat kappen niet werd toegestaan. Ik vermoed dat dat wel is aangevraagd want bij de dijkversterking (jaren 80) zijn heel veel bomen weggehaald. In ieder geval een rij imposante beuken buitendijks en andere die te dicht in de dijk stonden en dat doen deze eiken ook. De redenering is dat, als ze omgaan, de dijk verzwakken. Afstervende wortels zorgen voor gaten in de dijk.

Aan de dijk en het ommeland kun je zien hoe het dijken-beleid in de loop van de jaren is veranderd. Net voor de hoogwatercrises van '93 en '95 had de commissie Boertien de opdracht om het beleid bij dijkverzwaring, waaraan in de jaren daarvoor als uitvloeisel van de Watersnoodramp was gewerkt, kritisch te bekijken. Tot die tijd waren technische maatregelen leidend: strakke, brede dijken zonder obstakels. Er kwam in die periode heel veel en fel verzet. Moesten alle dijkwoningen en bomen en struiken als vanzelf wijken? Of en vooral hoe moesten de belangen van natuur, erfgoed en landschap meegewogen worden?

Een interessante testcase werd de Bomendijk; een dijktraject op landgoed de Poll verder naar het zuiden, bij Wilp. Op een zondagse wandeling liepen/lopen we er wel eens.

Daar was de dijk helemaal begroeid en daardoor voldeed die al lang niet meer als waterkering. Alternatieven daar waren het ophogen van de zomerdijk, een nieuwe dijk dwars door de uiterwaarden of dijk zelf aanpakken. Simpelste, alle bomen rooien en daarna de dijk verhogen en verzwaren. Met als mascottes de dames van Bomendijk, drie oudere dames uit Voorst die de dijk koesterden als de hunne, kwam er verzet. Eindeloze vergaderingen en rapporten verder, deed zich toevallig een nieuwe stadse oplossing voor. Door het inzetten van een 'silent piler', een smalle heimachine die bijna tussen de bomen door slalomde en een damwand in dijk drukte, hoefden nauwelijks bomen gekapt te worden.

Na de bijna overstromingen van de '93 en '95, waren weer nieuwe maatregelen nodig. Die gingen niet automatisch meer uit van hogere en bredere dijken. Het Deltaplan Grote Rivieren bewoog mee met het water: het heette niet voor niets ruimte voor de rivier. Op het traject waar ik loop is het te zien aan de overkant van de IJssel: een meestromende nevengeul, geen begroeiing en - na 10

jaar onderhandelen omdat het in tegenstrijd is met uitgangspunten van RvdR - 'de Natuurderij'. Het is een nieuwe boerderij in de (hogere) uiterwaarden, beheerd als onderdeel van een gesloten kringloop. Een van de voorbeelden van Carola Schouten ter promotie van de kringlooplandbouw. "Ja, ja, mooi praten. Als de ondernemster het allemaal zelf had moeten betalen was het nooit gelukt". Met als precedent de 'Natuurderij' moest Rijkswaterstaat ook nog een paardenhouderij toestaan even verderop in de uiterwaarden. Een lelijke hal op een terp.

Op dit moment wordt het dijkvak waar ik loop weer onderzocht. In het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Er is over al een naam voor. Onderzoek op zwakke plekken, bijvoorbeeld ontstaan door piping, het wegspoelen van zand in de ondergrond van de dijk door kwel. Het water neemt door de drukverschillen buiten- en binnendijks voortdurend zand mee. Andere maatregelen zouden hier niet nodig zijn. Gratis advies van HX: misschien moet de kolk tegen de dijk gelegd moeten worden - die diepe kolk waar Kolkenstein naar is genoemd - want dan krijg je tegendruk en houdt kwel op.

Je mag aannemen dat ook dit hoogwaterprogramma tijdelijk is want door de klimaatverandering moeten we nu al kijken naar de situatie over 30-60 jaar. Hoe ziet het er dan uit? De IJsselvallei is in haar geheel niet heel dicht bevolkt, in vergelijking met andere grote rivieren gebieden het minst dicht bevolkt. Dus het zal me niet verbazen als binnen tien jaar een discussie op gang komt om hier ruimte (een eufemisme voor overstromingsgebied) te maken. Naast het bedijken van de hele Randstad, de motor van Nederland, en de uitbreiding van de kustversterking zullen gebieden opgegeven worden. Waterveiligheid die we ons nu nog niet kunnen voorstellen. Je ziet het aankomen, 'don't look up'.

Helaas moet je, wandelend, op de dijk zelf lopen. Het kan druk zijn. Zeker zondags met mooi weer of hoog water. Aan de goed kant van de weg lopen! Zelfs dan opletten. Hoewel de meesten tijdig stoppen en wachten tot de tegenligger voorbij is alvorens mij voorbij te rijden. Dan dank ik vriendelijk.

Over een paar honderd meter is onderaan de dijk, binnendijks waar de eiken staan - kijk uit voor de eikenprocessierups! - een pad, gemaakt door een aantal vaste wandelaars. Moeilijker begaanbaar want dan is het gras te hoog of het pad te modderig. Type klompenpad. Er is altijd wat.

Aan de uiterwaardenkant zou het hetzelfde zijn maar de makke van dit stuk van de dijk is dat die tevens de grens is van 'het openbare'. Hoe graag je ook bij de IJssel zelf zou willen komen, die ligt hier aan het einde van Kolkweg nog 100 meter verder. Onbereikbaar. Verboden toegang en er ligt nog een geul tussen.

Eerder heb ik altijd gewild dat de uitwaarden overal toegankelijk zouden zijn. De hoeveelheid stront langs het laatste stuk van de Kolkweg zou dan misschien wat minder zijn. Dat kan dan allemaal in de uiterwaarden. De boeren zullen er blij mee zijn!

Maar dan zou je eerst een oplossing moeten hebben voor het al te uitbundige gebruik van de stranden van de IJssel, de uitwaarden en de overlast zoals bij de stad is te zien. Die heb ik ook niet.

Want nu al irriteert het afval langs de weg. Vooral de blikjes vallen op en de mondkapjes zijn erbij gekomen. Als er gemaaid wordt dan levert het gevaarlijk maaisel. Maar ook hier zijn toegewijde joggers en wandelaars die de troep van anderen wel eens opruimen.

Het waterschap gaat ondertussen heel zorgvuldig om met het beheer van de dijk. De laatste jaren hanteert men een maairegiem dat in banen is georganiseerd. Eerst een strook midden over de dijk. Een maand later wordt de voet van de dijk gemaaid en tenslotte de bovenste strook gelijk met het

snoeien van de op plekken nog steeds iepselige meidoornstruikjes op dit stuk van het traject. Maar wat een weelde aan bloemen.

We hadden het over toegankelijkheid. Aan de binnendijkse kant van de dijk kun je ook niet van de dijk af. Voorbij Kolkenstein, die erfgoedparel, ligt Matanze, helemaal met Heras hekwerk omgeven.

Matanze is een van de landgoederen in de landgoederen-rijke gemeente, het enige oude landgoed van het dorp. Genoemd naar de baai van Matanzas bij Cuba. De rijkdom waarmee die het huis en het park uitstralen heeft alles te maken met Piet Hein de bevelhebber in dienst van de West-Indische Compagnie. Zijn standbeeld staat dan ook op het landgoed met een vrij uitzicht, een zichtlijn, op de kerk. Devoter kan het niet. Het standbeeld is een kopie van beeld dat op een (heel lage) sokkel bij de baai van Matanzas staat en dat werd onthuld in aanwezigheid van Bram Peper toen nog burgemeester van Rotterdam, de stad die het beeld aan Cuba had geschonken.

Als je het verhaal van het landgoed in woke termen zou beschrijven dan zou heel wat anders komen te staan: het al in de 16^e eeuw bestaande landgoed is eigendom van een grootgrondbezit in Deventer, bestaande uit een aantal pachtbedrijven. De grond van het landgoed en nog wat meer in de buurt is opgekocht met geld afkomstig van de aandelen die de kopers hadden in de WIC. De veroveringen van Hein cs was het hoogtepunt van kapitalisme van de Gouden eeuw. Het zilver van de zilvervloot was het onderpand voor de rijkdom van de Staat der Nederlanden. Het zorgde ervoor dat Spanje in geldnood kwam en de belegering van de zeven provincies moest opgeven.

Slavenhandel paste ook in het plaatje en werd ook maritiem steeds belangrijker.

In het midden van de 18^e eeuw komt Matanze in bezit van de Jordens dynastie, de bestuurders-bankiers familie uit Deventer, onder andere ene "Johanna Aleida Jordens ongehuwd; zij bewoonde de door haar verbouwde buitenplaats Matanze te Terwolde (gemeente Voorst)." Een eeuw later wordt het goed gekocht door Servatius, die in Nederlands-Indië zijn fortuin had vergaard, uiteindelijk in de tabakshandel. Cultuurstelsel, Max Havelaar. Door zijn achtergrond als tropische landbouwkundige verrijkt hij het landgoed met exotische bomen en gewassen.

Zijn zoon neemt het daarna over. Hij is de Servatius bij wie tante Marie als dienstmeid had gediend - ze was de oudste op de Kolkweg toen we er kwamen wonen, - en wist daar weinig lovends over te vertellen. "Het is in die jaren nooit vet geweest tussen het dorp en Matanze."

Na nog een eigenaar die in het statige huis een exclusief restaurant exploiteerde dat maar een paar jaar bleef bestaan, en een poging om er een conferentiecentrum van te maken, kwam het landgoed in bezit van de adellijke familie Van Rijckevorsel-Van Kessel. Iets bescheidener, er komt een sjiek B&B bij. Bij een paar gelegenheden is het landgoed opgesteld en kan het dorp genieten van de eclectische stijl van het landgoed en van de zorgvuldige onderhouden park met de betwiste boomhut. En een nieuwe volière onder architectuur?

Ieder dorp hoort wat wezensvreemde plekken te hebben. Een ervan is de wei die grenst aan Matanze. Daar loopt een verzameling dieren: herten en paarden kunnen nog wel, maar ook alpaca's (of zijn het lama's). Het is geen kinderboerderij want de weg er naar toe is verboden toegang. Een landgoed-weide op zichzelf. Wat dat betreft herbergen landgoederen wel vaker wat vreemde elementen. Op de Haere aan de overkant van de IJssel kweekte Voûte ananassen en bouwde hij een nooit afgemaakte toren, nu een bijzondere folly. Eigenlijk hebben we meer van dat soort fantasten nodig.

Ook een vreemde plek is, wat ik maar noem de golfbaan-zonder-holes, die kort wordt gehouden door drie accu-grasmaaiers. Een heel vreemde ruimte buiten de route maar langs de shortcut, een stukje van een klompenpad, dat vaak te nat en te hobbelig is door trekkerband-sporen.

Matanze voorbij. Dan kom je op de driesprong. Even stilstaan.

Het eerste huis aan de Bandijk ligt buitendijks. Het was ooit een kroeg met doorrijschuur. Paard en wagen reden de schuur, even een borreltje en door de poort aan de

andere kant weer verder. Dat idee. Wat dat betreft kon je makkelijk een kroegentocht houden op de dijk. Het had te maken met de markt in Deventer zei men.

Er lag ook een stal voor Charolais koeien die in de uitwaarden liepen. vW was een van de boeren die na de MKZ met vleesvee verder ging en verkoop van vlees aan huis begon. De doorrijschuur werd met subsidie van een duur provinciaal project, het Terwoldse Bandijk project, opgeknapt. Dat gebeurde allemaal nadat de oude boer ophield, de kinderen het overnamen. Maar die vertrokken al snel naar het buitenland, Scandinavië.

Nu wonen er drie gezinnen. Een in het oude huis, een in de doorrijschuur waar op de verdieping een B&B was gepland en een in de stal. Die laatste is de vreemdste: een ligboxenstal uit de jaren 70, is verbouwd tot een aardgasvrije woning met uitzicht op de IJssel, het mooiste dat je je kunt voorstellen. Om op de toekomst voorbereid te zijn is de mestput geschikt gemaakt voor de opslag van waterstof. Aan de kopse kant is een met hout betimmerde ingang aangebracht die de oorspronkelijke vorm enigszins breekt. Maar het blijft die ligboxenstal van x in het dozijn. Dapper initiatief al met al.

Pal op de hoek, binnendijks, ligt een juweel van een IJsselhoeve. Die je nauwelijks in haar geheel ziet. Vreemd hoe die ligt. Want de huizen die zo dicht op/in de dijk liggen zijn bijna altijd dijkhuisjes. Grote boerderijen liggen meestal wat meer van de dijk af. Ze moeten ruimte hebben. Misschien heeft de weg eerst anders gelopen?

Het zal niet de vreemde vergraving in de wei opzij van de boerderij verklaren. Die lijkt van recentere datum. Ik herinner me zo'n 'kleef', want zo heette (in het Limburgs) zo'n rand in het landschap, soms zo'n 2-3 meter verval. Net buiten het dorp. Als kind dacht ik dat daar de kabouters woonden. Het was bovendien de plek waar een schop (een schuur) stond, de stromijten stonden - mijn vader was een vakman in de bouw daarvan, want je zag van die mijten die helemaal uit het lood stonden of waarvan de kap te 'dreig' was - en in de winter de aardappels gesorteerd en opgezakt werden. Ook toen ik niets meer met kabouters had bleef het die bijzondere plek.

Waarschijnlijk is het steilrandje langs de Kuiperstraat wat makkelijker te verklaren. Ik vraag het maar niet na want het is goed wat onverklaarbare beelden telkens tegen te komen om andere te blijven herinneren.

Op deze wandeling - het mooie van een algemeen verhaal over de wandeling dat die iedere dag nieuw is en bruikbaar - luisterde ik naar een podcast met Ann de Meester die in Zurich moet omgaan met een fantastische collectie met oude meesters die verworven is in de wapenindustrie. Bühle leverde wapens aan de Nazi's maar later evengoed aan de Amerikanen. Ze zegt dat je niet moet proberen alle vragen van de geschiedenis op te lossen en keuzes te maken want dan ben je klaar. Je kunt het dan archiveren. Zie Matanze. Moet je daar naar kijken vanuit haar geschiedenis, immers gebouwd met discutabel geld? Mag je er niet meer naar kijken? Als je alle kunst die in musea hangt en die met geld van de wapenindustrie, hedgefonds, zwart geld, farmaceutische industrie, fossiele brandstof industrie, zeg maar alle fout-geld verworven is, verwijderd dan hou je geen museum meer over.

Of is het beter dat te weten, je dat te realiseren maar het te bekijken zoals het is? De context weten. Vragen zijn belangrijker dan het oordeel. Want dan hoef je niets meer. Maar wanneer is dan echt iets mis? Wanneer doe je teveel mensen pijn door die pijn te ontkennen? De woke-discussie.

Dat zijn wat overwegingen bij een steilrandje.

Kuiperstraat

Ik loop van de Bandijk omlaag naar beneden, een paar meter langs de Deventerweg. Rechts nog de geheimzinnige woning met de mooiste en mooist-gesnoeide heggen van het dorp. Een boerderij die vroeger nog tot Matanze behoorde.

Gelijk links de Kuiperstraat in. Op het punt waar dat aller akeligste ongeluk gebeurd is. De blinde hoek van een vrachtwagen overreed een jonge meid. Stichting Tamara houdt haar in herinnering.

't Is zo wie zo een beetje een lugubere hoek, hier aan het begin van de Kuiperstraat, genoemd naar de Kuiperhofstee - was het een boerderij waar tonnen werden gemaakt? - liggen een paar huizen links van de weg waar het niet pluis lijkt. Een boerderijtje helemaal in de struiken blijkt 'Al te klein' te heten heb ik gelezen en daarnaast een huis al even vreemd: twee garageboxen en een deur ernaast. Rondom het huis een verzameling autowrakken.

Op zich klopt 't wel, want de beide huizen liggen met de achterkant naar de weg. En bij boerderijen is het zo. De voorkant is netjes, met tuinen en paden, en de achterkant heeft een werkuitstraling. Een beetje weinig woke wordt er dan bij gezegd dat de voorkant het domein is van de vrouw en de achterkant dat van de man.

Ook kijk je nog op de opslagplaats van de Wildkamp, een van de vestigingen van een bedrijf dat groot is door de verkoop van alles wat te maken heeft met leidingen en pijpen voor de agrarische sector en de bouw. Alles van plastic is daar te koop. Ik maakte met hun spullen ooit een fietsje dat het nooit gedaan heeft zoals voorzien, maar dat een dingetje op zich is.

Het zal nog een hele klus worden om het bedrijf minder afhankelijk te laten worden van fossiele materialen. Hoewel. Ik kon daar wel de gemeentelijke duurzaamheidsbon van € 70,- voor de aanschaf van ledlampen en tochtstrippen, verzilveren.

De Kuiperstraat is een soort Kolkweg. Een halve, want over het grootste deel van de straat staan maar aan één kant huizen.

Ook had de Kuiperstraat van oudsher meer bedrijvigheid. Een slagerij die stilaan een nieuwe niche in de markt vond, als een halal slager. Die werd zo populair dat die ruimtegebrek kreeg. Ook de drukte van vreemd volk werd door de buurt niet meer geaccepteerd. Het bedrijf verhuisde naar het bedrijventerrein elders. Verder waren er een brandstofhandel, annex taxibedrijf, een café, de plaatselijke schoenmakerij. D'r zal vast ook wel een bakker bij geweest zijn, een van tien die het dorp had.

Iets van die bedrijvigheid is nog wel te zien aan de huizen. Wat er toen stond aan huizen staat er nu ook nog. Een beetje nieuwbouw maar vooral verbouw. Woon-werk kavels heet dat nu.

De overkant van de straat is een open gebied, paardenweiden. Een keer per jaar werd in de oude stal, nu gesloopt, de grote en succesvolle veiling voor het onderhoud van de kerk gehouden. Het was een gelegenheid waar de ene helft van het dorp, in de loop van het jaar, spullen inbracht en de andere helft die op de zondag na Hemelvaart kocht.

Het maakt deel uit van het landgoed Zorgvliet dat ook vanuit het Terwoldse Bandijk project is ontstaan. De eigenaar van Zorgvliet ging verstandig in op de mogelijkheid zijn grote huis Zorgvliet dat, om het netjes te zeggen wat achterstallig onderhoud kende, te verkopen, voor zichzelf wat nieuws te bouwen en bovendien nog drie kavels uit te geven voor een woning. Over het landgoed loopt een van de klompenpaden. Iedereen is er beter van geworden.

Vanuit de huizen kijk je op de Terwoldse molen, een van die projecten waar heel veel liefde en geld in is gaan zitten om die na de brand weer herbouwd te krijgen en in stand te houden. Ben erachter gekomen dat wereld van de molens een heel bijzondere is. Rondom die erfgoediconen verzamelen zich vaklieden, liefhebbers en dwepers met dat typisch Nederlandse goed. Nog meer dan rondom kerken of boerderijen.

Het beeld van de molen kan er over enige tijd heel anders uitzien want de hallen van Vorderman - meelhandel, annex alles voor de tuin en tenslotte tuinmeubilair - kwamen vrij. De gemeente vergat de bestemming aan te passen en een kiene ondernemer wil daar een bedrijfsverzamelgebouw neerzetten. Twintig of zo units. Een motorwerkplaats met benzinepomp past daar ook nog bij. Uiteraard alles iets groter dan wat er nu staat want anders "kan het niet uit". Wel rekening houdend met de molenbiotoop.

Juridisch een moeilijk verhaal voor de buurt want het zou maar zo mogen. En als het mag dan ben je als ondernemer wel gek om andere motieven zwaarder te laten wegen.

Rozendaalseweg

Wat het nog wranger maakt is dat - en nu lopen we de Kuiperstraat uit, steken de Twelloseweg over en gaan de Rozendaalseweg op - aan het begin van die weg al een benzinepomp en een garage ligt. Die staat al 10 jaar leeg. Ik zie nu trouwens dat men de boel aan 't onderhouden, opknappen is. Op het parkeerterrein ernaast had dezelfde kiene ondernemer al een autoverkoop. Hé, blijkbaar mee opgehouden door de corona of in afwachting van een andere plek? Heeft hij de hele garage gekocht? Of de nieuwbouw bij de molen?

Voor hem allemaal logisch. Voor de ontwikkeling van het dorp een beetje vreemd. De garage en al ligt aan de rand van een bedrijventerrein waar ruimte zat is. Waarom op 500 meter afstand in een woongebied, de Wijk, bedrijvigheid van deze omvang toestaan? Zo jammer.

Over de Rozendaalseweg loop je het dorp uit. Het landschap verandert. Tot nu toe liep je, zonder dat je 't merkte, over de oeverwallen, rivierduinen: gevormd door het zand uit de bedding van de IJssel. Daar liggen ook de meestal de dijken. De grond van de oeverwal heeft een lichtere structuur, zand en klei, en is ideaal voor de fijnere teelten (groenten) en voor fruit. Hier lagen de hoogstamboomgaarden, in de afgelopen tientallen jaren gerooid. Ze komen nu weer terug, ook omdat inmiddels de appels gemakkelijk verwerkt kunnen worden door de mobiele sappers in de streek.

Het oeverwalgebied is niet heel breed. Als je de Rozendaalseweg oploopt dan neemt het percentage klei bij iedere stap toe. Dit is het komgronden gebied. De bodem is gevormd door de IJssel. Dichtbij de rivier sloegen de grofste (zwaarste) deeltjes neer en verder weg, hier dus, de kleinere deeltjes. Het levert de zwaardere tot zware klei op, goed nog voor wat akkerbouw maar vooral voor veehouderij.

Ik word hier altijd een beetje somber. Omdat ik zie ieder jaar het landschap weer verder uitgekleeft en verschaald wordt ten behoeve van de boer en ons, consumenten.

Een tijd geleden schreef ik er een gedicht over.

Landschap

*Het landschap is uitgeruimd,
ligt klaar voor de hoogsteieder
Nu zijn het nog de boeren.
Hun grond, verschraald en uitgenut
met steeds diezelfde laffe smaak*

*Verdienmodellen daar gaat het om
dus nog een nieuwe lening.
Hoog in hun cabines
eisen ze hun geërfde rechten op.
Alleen zij mogen protesteren?*

*Betere prijzen voor hun producten,
meer van hetzelfde.
Uitgebeende koeien.
Eens per jaar springen ze.
We zijn er bij, het is even feest.*

*De rest van het jaar sjokken ze
braaf, naar hun luchtplaats.
De weidegang zorgt voor één cent meer,
zorgvuldig gedocumenteerd
in die dagelijkse cijferobsessie.*

*Boeren, de slaven van de markt,
dienaars van de bank.
Vrijheid was toch de bedoeling?
Maar nog steeds, ruimhartige
ondersteuning en derogatie.*

*De mogelijkheid moet blijven
om straks te cashen.
Want de nieuwe sprinkhanen
zoeken ongehinderd ruimte.
Beleid bestaat al lang niet meer.*

*Wanneer pakken we de regie
verdichten wat is open gekapt?
Het is ook onze omgeving,
we zorgen voor ons eigen eten.
Nationaliseren die hap.*

*De opgaven zijn groot,
er is teveel vernield.
Kraaien in plaats van grutto's
Ganzen verduisteren het zicht.
Laat ons aub niet wennen.*

Ik neem het ons allemaal kwalijk. Het akelige is dat ik weet dat achter iedere boer een familie staat, dat boeren klem zitten, dat het agri-complex van voederindustrie, banken, groothandel en supermarkten het voor het zeggen heeft, dat we zo goedkoop mogelijk willen eten en leven, dat ze wel moeten, dat het in het buitenland nog veel ellendiger is, dat we nooit meer honger wilden, dat ze hun subsidie dik en dwars waard zijn, dat ze met de nek aangekeken worden, dat je niet moet praten van stank maar van geur,... etc, etc.

Maar ik zie voorlopig alleen maar de beweging de verkeerde kant opgaan, ondanks al die programma's en artikelen waar nieuwe perspectieven, bedrijven, boeren te zien zijn.

Hoe komen we verder? Zou het iets uitmaken als BBB van het CDA wint? Helpen de 30 miljard aan geld om het stikstofprobleem op te lossen? Zal het lukken nu het wordt overgelaten aan de provincies waar nog minder capaciteit en kennis is dan op landelijk niveau en de neiging om het aan het veld over te laten nog groter is? Getuige de reacties bij de eerdere acties van FDF met hun optoerende tractoren, doodskisten en hooivorken heb ik er niet direct vertrouwen in.

Voorals je beseft dat we, aangevoerd door het CDA al decennia lang bezig zijn om de sector het te laten oplossen en de problematiek van mest, vlees en melk alleen maar groter is geworden.

Wat zie je er hier in het buitengebied van Terwolde van? Op het hele traject kom je vier grote boerenbedrijven tegen. Een varkensbedrijf, een varkensbedrijf+, een melkveebedrijf en een schapenbedrijf. Het geeft de knoop waar we in zitten goed weer.

- Het varkensbedrijf. Om het nog dichterbij te brengen: een heel aparte knuffel van een van mijn kinderen is onder andere genoemd naar Martin die niet in de varkens is gegaan. De knuffel heette Matjero, je moet er maar opkomen. De weg loopt in een bocht om de boerderij heen, misschien symbolisch. Het is een geheel aan oudere en nieuwe schuren vol varkens. Als de wind verkeerd staat en zeker bij warm weer stinkt het er. Echt. Je kunt je voorstellen wat het effect van ammoniak is. Geen idee hoe het er binnen uitziet. Vader heeft er COPD aan overgehouden. Ik kom hem af en toe tegen als hij langzaam een stukje langs de weg loopt, wel nog met een sigaar.
- Dan het varkensbedrijf+. Plus is de tweede tak: verbouw van aardappelen en verder de nadruk op kringloop (eigen voer voor varkens), een aardappelautomaat aan de weg, een paardenbak en zonnepanelen. Vorig jaar een laatste stuk van de boomgaard gerooid en dit jaar de voortuin opnieuw ingezaaid. Het bedrijf ziet er schoon en modern uit. Hier is stank eerder geur. Misschien ben ik bevooroordeeld om dat ik de jonge boer eerder tegenkwam bij een discussie in onze tuin over de toekomst van de landbouw waarvoor we een paar verschillende boeren hadden uitgenodigd. Het klopte wat hij zei.
- Het melkveebedrijf. Had ten tijde van de Malieveldbetogingen de omgekeerde Nederlandse vlag op de schuur hangen en nog wat van die slogans. Hij stuurde me op een heel onvriendelijke manier 'n keer uit (de rand van) de wei toen ik op een smal pad moest uitwijken ivm 1,5 meter terwijl ik nog niet eens een hond bij me had en niemand kwaad deed. Ook dat is waarschijnlijk een vooroordeel. De weiden zijn egaal groen, geen onkruidje zichtbaar, de proteïne in het Engelse raaigras is bijna met het blote oog te zien. Bij een van de weiden staat nog zo'n promobord van LTO met info over melkkoeien 'die je hier ziet lopen'. Dat kan wel weg want hier lopen ze niet.
- Tenslotte het schapenbedrijf. Swifters, scrapie-vrij. Geen hobby maar een gangbaar bedrijf. Beweidt de natuurgebiedjes rondom de kleigaten voor de tichelindustrie. Neveninkomsten; docent in het MBO en bezig zorgbedrijf te worden.

Op dit traject dus al vier zo verschillende bedrijven. Doe dan maar eens een uitspraak over wat wel en wat niet. Maar dat het zo niet verder kan zie je voor je: ieder seizoen weer, na iedere droge en natte periode, na ieder bericht over weer een gruttopaar aan het (subsidie-)infuus.

Op de Rozendaalseweg ligt verder nog de Rozendaal, een boerderij die niets meer met de landbouw te maken heeft. Nog wat hobby-vee rondom. Zolang ik weet is de boerderij met de schuur opgesplitst in drie wooneenheden. In één woonde de aannemer die verbouwingen toentertijd op de achterkant van een sigarendoosje uitrekende en er, toen hij hier in huis een draagmuur moest vervangen, goed naast zat. Het heeft gelukkig geen blijvende schade opgeleverd. Ook woonde er een stel dat, zoals ze dat mee hadden gekregen in de jaren zestig, zelfvoorzienend wilde zijn: eigen groente, eigen wol, eigen vlees en uiteindelijk hadden ze zoveel omhanden dat ze er bijna in omkwamen.

Zeedijk

Jan Lubberts †, de plaatselijke historicus, geeft drie verklaringen voor de naamgeving van de Zeedijk. Want het is wel gek om hier een Zeedijk tegen te komen. Het is een zij-dijk, het is de oude naam Seghedijk die in de archieven voorkomt of de Zeedijk is genoemd naar belangrijke bewoners van een van de boerderijen die Se of See heetten. Aldus.

Daar ligt 'An de Brugge' of 'De Brugge'. Ook een woonboerderij. Toen iemand van stichting IJsselhoeven er eens een 'hoevegesprek' hield, merkte hij later op dat de kamer wel leek op een 1ste klas restaurant van een stedelijk station. Kortom gigantisch groot.

De Zeedijk vormt verder de grens tussen Terwolde en de Nijbroeker polder. Daar waar de Rozendaalseweg overgaat in de Kadijk en de Zeedijk bevindt je je op een bijzondere plek. De Terwoldse Wetering langs de Zeedijk loopt vanaf hier in Noordelijke richting, helemaal tot voorbij Werven/Wapenveld, want het water kan hier over zo'n 30 km nergens in de IJssel stromen door de blokkade van de oeverwallen. Als het water slim was dan zou het even de andere kant op moeten stromen en instromen in het Toevoerkanaal. Dat zou dan na een kleine kilometer via het (Mr. A.C. Baron) van der Feltz gemaal direct in de IJssel komen. Dan zou het water niet in een smalle beek maar een statige rivier stromen, toch heel wat aangenamer zou je denken.

De Nijbroeker polder is overigens bijzonder. Het was een moerassig land met kwel vanaf de Veluwe en ondoordringbare komklei. Het gebied werd in de Middeleeuwen door monniken - waar gebeurde dat niet door hen - ontgonnen. Het heeft een apart landschap opgeleverd. Langs de Zeedijk waar ik loop is daar niets meer van te zien. Rondom Nijbroek op plaatsen wel: lange percelen, gescheiden door houtwallen. De Coöperatie Polder Nijbroek, de CPN, hoe toepasselijk, werkt eraan iets van dat landschap te herstellen. Op een moderne manier door het opnemen van een zonneveld.

Alle huizen op de Zeedijk hebben een hond of meer. Het lijkt of ze onderling verhandeld worden, allemaal rotweilers of daaromtrent. Ze nemen ook het blaffen ook elkaar over. Gelukkig zitten ze achter draad of binnen, maar het blijft angstaanjagend.

Broekhuizerstraat

Tenslotte de Broekhuizerstraat. Ik moest eens les geven aan eerstejaars HBO landbouwstudenten Ik mocht twee uur besteden aan agrarische geschiedenis! Heb toen een onaffe kaart gemaakt van een streek. De straten met hun namen had ik ingetekend en de studenten vroeg ik om een nat, een droog gebied, een heideveld en een kasteel op de goede plekken te situeren. Aan de hand van de straatnamen die daarop wezen. De Broekhuizerstraat was ook een van de namen. Een natte boel was het daar dus. Zie Nijbroeker Polder.

Je ziet het ook aan de bebouwing. Kleine huisjes, boerderijtjes. Veluwerand? Er is een huis tussen gebouwd dat daarvan in alles afwijkt. Heb wel eens verzucht dat het mooi zou zijn als meer moderne architectuur op het platteland te zien zou zijn. Dan bedoel ik niet de notariswoning en de boerderette maar een woning aan het platteland aangepast. Gelukkig komen steeds meer goede voorbeelden, zoals de schuurwoningen, die kwa vorm, kleur en materiaal mooie aanvullingen zijn aan al dat erfgoed. Maar de woning die hier staat is dan wel modern met vreemde dakvlakken en hoeken maar is daardoor en door het riet en de kleur geheel mislukt. Hij valt op een verkeerde manier op. Moderniteit is ook een vak.

En tenslotte tegen het dorp aan de Wolterkamp. Een statige villa, vroeger nog een boerderij zoals bijna elke huis in het buitengebied. Zou hier dan toch een onecht kind van Hendrik, die koninklijke schuinsmarcheerder gewoond of in ieder geval verwekt zijn? Dat is het gerucht. Maar nu is het huis bekend om het (soms geopende) museum 'Op het tuinpad van mijn vader'. En een overgedimensioneerde maar keurig onderhouden groentetuin en de mooie bomen, waar ik een specht in hoorde hakken.

Het Dorp (Vaassenseweg, Dorpsstraat)

Het laatste stuk de wandeling gaat door het dorp. Langs het nieuwe pinautomat - zou die de targets halen zodat die kan blijven staan? - en de bushalte. Er ligt daar de laatste tijd altijd een hoop rotzooi. We hebben blijkbaar te maken met een generatie jongeren die hier hun hangplek hebben. Dat is trouwens wel het bijzondere van een dorp. Er zijn periodes dat er niets gebeurt en dan een periode dat het hommeles is. Jongeren die rotzooi trappen, toestanden maken. Men weet ervan, men kent ze ook maar het is moeilijk te hanteren. Even later dooft het weer uit omdat een gangmaker niet meer meedoet of het ingrijpen helpt. Zo zie je maar, ook jongeren deugen. Of heeft het allemaal met corona te maken en is het een kwestie van afreageren?

Aan de andere kant van de weg ligt het plantsoen waar iedere keer weer nieuwe pogingen worden

gedaan om hondenpoep weg te houden, waar de kiosk staat die gerestaureerd wordt en waar de fruitschaal, verwijzend naar het fruitverleden van Terwolde, staat, een beeld van Marte Röling. O zo. Geschonken door haar moeder die lange tijd op de Kadijk heeft gewoond. Ieder jaar rond de jaarwisseling gaat er een stolp overheen zodat het beeld niet wordt beschadigd. Dat gebeurde jaren geleden wel met de 'zittende landman' die in stukken werd aangeboden bij een oudijzerhandel nadat koperdieven het beeld bij de kerk ontmanteld hadden. Gelukkig is het toen niet verder tot schroot verwerkt maar zijn de delen teruggekomen in het dorp. Om het extra dramatisch te maken is het daarna zichtbaar gerepareerd.

Dan de Coop de Lelie. Het had nu eigenlijk Plus moeten heten want de Coop is daar door overgenomen. Het was eens de Lelie, daarna de Extramarkt. Nog steeds is het de dorps-supermarkt die overleeft door de grote camping Scherpenhof, zegt men. Even verder Mikey's Restaria De Zoete Inval, die ook al meerdere eigenaren kende. Begonnen door Jacco, voortgezet door zijn vrouw Toos, toen door Nel. Twee dochters hebben daar toen een baantje gehad. Nu al jaren geëxploiteerd door Mike eerst als Kwalitaria en nu als Restaria. Maar of Mike eigenaar is? Misschien wel van Leuring, plaatselijk ondernemer, of van Lieferinck, snackmagnaat of van Unilever of van wie weet. Het gekke is dat je het niet proeft.

Kolkweg

En dan de hoek om naar huis. Eerst nog aan het begin van de Kolkweg, Livonia en het Koetshuis. Livonia is genoemd naar een grondgebied in Estland en Letland eeuwen geleden. We waren daar ooit op vakantie en zijn we nog op zoek gegaan naar plaatsen die zo heetten. We kwamen niet verder dan Livonia, een kledingwinkel in Tallinn. Ik kocht daar een linnen hemd.

Toen wij in Terwolde kwamen wonen was Livonia onbewoond, dat wil zeggen een keer per jaar kwam Evers - ooit dorpsmeester geweest - vanuit Epe kijken. Bij de plannen voor de verbouwing van ons huis en tuin, kregen we met hem te maken. Hij maakte bezwaar tegen een raam op de scheiding en we kregen een aanschrijven omdat we de heg in fatsoen gebracht hadden. Hij was blijikbaar van de natuur. Dat was ook te zien aan de tuin van Livonia die helemaal was dichtgegroeid. Prachtige oude bomen en heel veel opschot. Een donker bos. Door medewerking van de gemeente konden we ondanks de bezwaren verder. Na Evers' dood werd het huis verkocht aan de eigenaar van de garage achter ons huis. Dat is trouwens de garage die later verplaatst is naar de locatie die ik eerder beschreef aan de Rozendaalseweg. De garage-eigenaar ging aan de slag met het huis en ook met de tuin. De eigenaar dempte de vijver - het was een waterpunt voor de brandweer, we noemden het een kolk maar hij lag daarvoor wel erg ver van de IJssel - en het hele bos werd opgeschoond. Toen kwam een kettingreactie op gang want alle beuken die altijd in de schaduw hadden gestaan kwamen in het licht en met de veranderde waterhuishouding sneuvelde ze een voor een.

Het bos was een tuin geworden, wat kleiner want het grootste deel van het perceel werd voor woningbouw verkocht. Twee bomen hebben de destructie van wat eens een bos was overleefd, een linde en een eik. Die eik is nu zo goed beschermd dat de schuur bij het nieuwgebouwde huis er letterlijk omheen is gebouwd.

Door de innige verbondenheid met Livonia is ons huis wel eens Klein Livonia genoemd maar we hebben daar nooit iets mee gedaan. Het kleine huis tussen Livonia en Klein Livonia heet het Koetshuis maar of het die functie ooit gehad heeft? De plaatselijke historicus, Judith, buurvrouw, zegt dat ze onder de vloer nog stro en stront tegen is gekomen. Daar woonden - om het verhaal van dorp rond te maken - een gezin met zes kinderen. Pa Johan werkte in de fruitteelt, moeder Aaltje was het geheugen, geweten van het dorp. Ze hadden 6 kinderen in dat mini Livonia.

En dan ben ik weer thuis.

